

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ KOMMUNİKATİV SƏRİŞTƏNİN FORMALAŞDIRILMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

T.R. Axundova

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
turan.akhundova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0007-6587-6782

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 11 iyul 2023

Dərc olunub: 26 sentyabr 2023

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Xarici dillərin tədrisinin əsas məqsədi həmin dil üzrə tələbələrdə kommunikativ səriştənin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi hesab olunur. Müasir dövrimizdə ali məktəb müəllimlərinin qarşısında təkcə tələbələrin elmi biliklərinin formalaşdırılması deyil, həmçinin onların fərdi-düşüncə qabiliyyətlərinin, mədəniyyətlərarası dünyagörüşlərinin inkişaf etdirilməsi kimi məqsədlər durur. Məqalədə xarici dillərin tədrisində kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasının aspektləri, prinsipləri, tələbələrin cəmiyyətdə düzgün sosiallaşma yolları əks olunmuşdur.

Açar sözlər: *kommunikasiya, kommunikativ səriştə, bihevizizm, personalizm, verbal və qeyri-verbal vasitələr, integrativlik, innovativlik.*

Ünsiyyət - insanlar arasında olan mürəkkəb qarşılıqlı proses olub, informasiya mübadiləsini əks etdirir. İnsanlar arasındakı ünsiyyət dərrakəli xarakter daşıyıb, kommunikasiya adlandırılaraq verbal və qeyri-verbal vasitələrlə əks olunur.

Kommunikasiya – latın sözü olub, “communicatio” - mesaj, elan anlamına gəlir. Kommunikasiya informasiya mübadiləsinin xüsusi növü olub, emosional və intellektual məzmunlu informasiyanın ötürülməsi prosesidir.

İlk dəfə olaraq “kommunikasiya” XX əsrə aid ədəbiyyatlarda rast gəlinir. Elmi ədəbiyyatlarda bu termin 2 əsas fəlsəfi anlayışın qarşılıqlı əlaqəsi kimi təqdim edirdilər:

1) **Bihevizizm** – burada əsas kommunikasiya fundamenti dil yox, nitq siqnalları kimi təqdim olunurdu.

2) **Personalizm** – kommunikasiya hər bir fərdin fiziki bacarığı qismində verilirdi.

Xarici dillərin tədrisində təlim-tərbiyə prosesində kommunikativ mühit müəllim tərəfindən yaradılır və idarə olunur. Xarici dil üzrə müəyyən konkret mövzu üzərində tələbələrin kommunikativ səriştəsinin formalaşdırılması prosesi gedir [1, s.10-18].

Səriştə (kompetensiya) - latın sözü olub “competentis” – bacarıqlı anlamına gəlir. Konkret bacarıqlar kompleksi olub, təcrübi-praktiki tapşırıqlar əsasında tədris prosesi zamanı formalaşır.

Mövzu barəsində olan nəzəri ədəbiyyatların təhlili “Kommunikativ səriştə” anlayışına müxtəlif yanaşmalardan və müxtəlif nəzər nöqtələrindən baxmağa imkan verir. Kommunikativ səriştə barədə elmi araşdırmalar Y.Jukov, L.Petrovskiy, P.Rastyannikov kimi pedaqoq və tədqiqatçıların adı ilə bağlıdır. Onlar kommunikativ səriştəni düzgün ünsiyyətə imkan yaranadan, nitq fəaliyyətini formalaşdıran dil strukturuna yiyələnmə kimi qələmə verirdilər.

Son dövrlərin elmi ədəbiyyatlarında “kommunikativ səriştə” anlayışının müxtəlif izahı və aspektləri mövcuddur. Onları konkretləşdirsək kommunikativ səriştə :

- Nitq fəaliyyətinin, nitq mədəniyyətinin müxtəlif situasiya və sferalarda dil vasitələrindən bacarıqlı istifadə;
- Ünsiyyət prosesi zamanı verbal və qeyri-verbal vasitələrdən istifadə deməkdir.

Pedaqoq, tədqiqatçı E.İ. Passova görə bakalavr pilləsi üzrə xarici dillərin tədrisində dil üzrə kommunikativ səriştənin formalaşdırılması müəyyən şərtlərdən asılıdır ki, bunlar təkcə xarici faktorlar deyil, eləcə də daxili nüanslara, faktorlara söykənir. E.İ. Passov xarici faktorlar kimi ali təhsil müəssisəsinin tədrisi texnologiya bazası, auditor və sərbəst işləri aid

edir, daxili faktorlara isə tələbənin fərdi-individual keyfiyyətlərini bildirirdi.

Xarici dillərin tədris prosesi zamanı kommunikativ səriştənin formalaşdırılması hər bir bakalavrin fərdi-individual tədrisi trayektoriyasının inkişafına zəmin yaradır. İlk mərhələ tələbələrdə (I-II kurs) xarici dillərin tədrisində kommunikativ səriştənin formalaşdırılması özündə 5 mərhələli struktur komponentlərini əks etdirir: Bura aid edilir [2, s.93]:

- *Məqsəd*
- *Texniki*
- *Nəzəriyyə*
- *Nəticə*
- *Qiymətləndirmə*

Təqdim olunan model aşağıdakı məsələlərin həllinə istiqamətlənmişdir:

- a) Professional tərzdə şifahi və yazılı nitqdən istifadə;
- b) Xarici dildə öz ixtisasına dair terminologiyanın rahatlıqla anlama;
- c) Mətnin analizi;
- d) Xarici media ilə işləmə qabiliyyəti;
- e) Xarici dildə olan informasiyanın sistemləşdirilməsi və analizi.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, xarici dildə öz fikir və düşüncələrini şifahi sürətdə ifadə etmək ilkin mərhələ tələbələr (I-II kurs) üçün kifayət qədər mürəkkəb bir proses hesab olunur, istər linqvistik istərsə də psixoloji nəzər nöqtədən. Sübut olunub ki, insanların digər xarici dildə ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkmələrinin əsas səbəbi onların öz doğma dillərində nitq qabiliyyətlərində və eyni zamanda öz fikir və düşüncələrini bölüşməkdə problemlər yaşamasından irəli gəlir.

Sübut olunmuş bir faktdır ki, xarici dildə dialoq qurmaq, monoloji nitqlə müqayisədə daha mürəkkəb və qəliz hesab olunur. Çünki dialoji nitqdə tələbə danışmaqla yanaşı həm də öz audio bacarıqlarını nümayiş etdirmiş olur. Həm də dialoji nitqdə qurulan ünsiyyətin – kommunikasiyanın istiqamətini öncədən planlaşdırmaq, öncədən zənn edərək qeyd etmək mümkün olmur. Məhz bu baxımdan xarici dillərin tədrisində ilkin mərhələ tələbələrə (I-II kurs) kommunikativ səriştənin aşılması ol-

duqca zəruri bir metodiki məqsəd hesab olunmaqdadır [3, s.65].

Tədris prosesi zamanı kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasının bütün modellərində tətbiq olunan ən aktual yanaşma integrativ yanaşmadır. Integrativ yanaşma xarici dillərin tədrisində tədrisi, elmi, tərbiyəvi problemləri asanlıqla həll etməyə imkan yaradır. Pedaqogikada “integrasiya” - elmin, tədrisin müxtəlif növ və formalarının vahid tərzdə birləşdirilməsidir. İlk mərhələ tələbələrdə (I-II kurs) xarici dillərin tədrisində integrativ yanaşma tədris prosesinə fərdi xarakter verərək müəllimə dərslər prosesi zamanı auditoriyada iş tempini idarə etməyə və nəzarətdə saxlamağa, tədris materialının həcmi və səviyyəsini təyin etməyə imkan verir. Bu yanaşmanın tətbiqi ilkin mərhələ tələbələrdə (I-II kurs) və əsasən qeyri-ixtisas universitetlərdə tələbələrin dil biliklərinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir.

Xarici dillərin tədrisində kommunikativ səriştənin formalaşdırılması aspektlərinə nəzər yetirək.

➤ **Tədrisi-elmi aspekt** – kommunikativ səriştənin formalaşdırılması prosesi təkcə dilə yiyələnmə deyil, ümummədəni və beynəlxalq dünyagörüşün artırılmasıdır.

➤ **Potensialın inkişafı aspekti** – bakalavrların intellektual-düşüncə potensialının inkişafı, fərdi – yaradıcı keyfiyyətlərin inkişafı, fərdi və kollektivdə işləmə bacarığı.

➤ **Tərbiyəvi aspekt** – dil və mədəniyyətlər arasındakı dünyagörüşün formalaşması zəmində reallaşır, tolerantlıq, acıqlıq, digər xalqların maddi və mənəvi dəyərlərinə hörmət [4, s.11].

Xarici dillərin tədrisində kommunikativ formalaşdırılmasının bütün modelləri və aspektləri tədris prosesinə kommunikativ yanaşmaya əsaslanır. Məhz buna əsasən kommunikativ səriştə ancaq ünsiyyət vasitəsilə mümkün ola, formalaşsa bilər. I-II kurslarda kommunikativ səriştənin formalaşdırılması real ünsiyyətə əsaslanan motivə, məqsədyönlülük, informativlik, innovativlik, funksionallıq, situativlik kimi parametrlərə söykənməlidir. Məhz bu faktorların sayəsində tədris adekvat, real-ünsiyyət şəklini alaraq, auditoriyada uyğun auten-

tik materiallar vasitəsilə real ünsiyyət mühiti qurula bilər.

Müasir pedaqoji ədəbiyyatlarda I-II kurs tələbələrində xarici dil üzrə kommunikativ bacarıqlar cəmiyyətdə sosiallaşmanın əsas vasitələrindən biri kimi qələmə verilir və özündə bir neçə elementləri əks etdirə bilər:

1. Tələbənin sosial yönümlü fərdi-psixoloji keyfiyyətlərin formalaşdırılması;
2. İstənilən situasiyalarda rahat və əminliklə ünsiyyət qurmaq bacarığının yetişdirilməsi, dil komplekslərinin aradan qaldırılması;
3. İctimai kommunikativ fəaliyyətin bacarıq və vərdişlərinə yiyələnmə;
4. İctimai kommunikativ mühitin düzgün və adekvat şəkildə analiz etmə qabiliyyətinin yeridilməsi;
5. Cəmiyyətdə ünsiyyət zamanı öz şəxsi və işgüzar mövqelərinin düzgün şəkildə təqdim olunması.

Yuxarıda qeyd olunan elementlərin pedaqoqlar tərəfindən tələbələrə aşılması onlara öz potensialının artırmasına zəmin yaratmış olacaq.

Kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasında tədris olunan xarici dil o halda uğurlu mənimsənilə bilər ki, öncə qeyd olunan kommunikativ aspektlərlə yanaşı tədrisdə düzgün metodiki prinsiplər seçilmiş olsun. Həmin prinsiplərə aid edilir: *Kommunikativlik, integrativlik, situativlik, problemlilik*.

- **Kommunikativlik prinsipi** – tədrisdə kommunikativ mühitin yaradılmasını əks etdirir.
- **İntegrativlik prinsipi** – ilkin mərhələ tələbələrində xarici dilə dinamik motivasiyanın formalaşdırılmasının birbaşa təsirini əks etdirir. Analitik-düşüncə tərzinin inkişafı-

na səbəb olaraq, professional dünyagörüşün genişlənməsinə gətirib çıxarmaqla, həmin dil üzrə kommunikativ bacarıq və səriştələrin formalaşdırılmasına səbəb olur.

- **Situativlik prinsipi** – xarici dillərin tədrisində kommunikativ yönümlü tədrisin əsas meyarlarından biri hesab olunur, belə ki, tədris prosesi zamanı situativ dialoqlara əsaslanır.
- **Problemlilik prinsipi** – tələbələrin maraqlarına uyğun tərtib edilərək ünsiyyətin əsas bazasına çevrilir.

Qeyd etmək yerinə düşərki, vətəndaş prinsiplər bir-biri ilə vəhdət təşkil edərək kommunikativ səriştələrin formalaşdırılmasının bütün standart qəbul olunmuş modellərini özündə əks etdirir [5, s.220].

ƏDƏBİYYAT

1. Сальникова С.А. *Ключевые компетенции в современном образовании*. С.А. Сальникова // Начальная школа плюс до и после, №12, Москва 2011. с;10-18.
2. Попова Т.П. *Необходимость использования компетентного подхода в процессе обучения иноязычному общению (неязыковой вуз)*. ИСОМ. 2013. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimostispolzovaniyakompetentnogopodhoda-v-protseesseobucheniyaينوязычному-общению-неязыковой вуз> (дата обращения: 25.07.2023).
3. Научный журнал *Вестник Науки и Образования* № 3, Том 2. Москва 2017. с.65-67.
4. Научный журнал *Вестник ТГУ* выпуск 6 (146) . Москва, 2015, с. 11-16.
5. Научный журнал *Современные Проблемы Образования* Том 9, №11. Москва 2014, с. 220-225.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Т.Р. Ахундова

Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
turan.akhundova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0007-6587-6782

Аннотация. Основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной компетенции у изучающих иностранный язык. В нашу современную эпоху преподаватели высших школ сталкиваются не только с формированием научных знаний у студентов, но и с развитием их индивидуально-мыслительных способностей и межкультурных мировоззрений. В статье отражены

аспекты и принципы формирования коммуникативной компетенции при обучении иностранным языкам, пути правильной социализации учащихся в обществе.

Ключевое слово: *Коммуникация, коммуникативная компетентность, бихевиоризм, персонализм, вербальные и невербальные средства общения, интегративность, инновационность.*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

T.R. Akhundova

Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
turan.akhundova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0007-6587-6782

Annotation. The main goal of teaching foreign languages is the formation and development of communicative competence in foreign language learners. In our modern era, teachers of higher schools are faced not only with the formation of scientific knowledge among students, but also with the development of their individual thinking abilities and intercultural worldviews. The article reflects the as-

pects and principles of the formation of communicative competence in teaching foreign languages, the ways of proper socialization of students in society.

Keywords: *communicative, communicative competence, behaviorism, personalism, verbal and non-verbal communication, integrativity, innovation.*